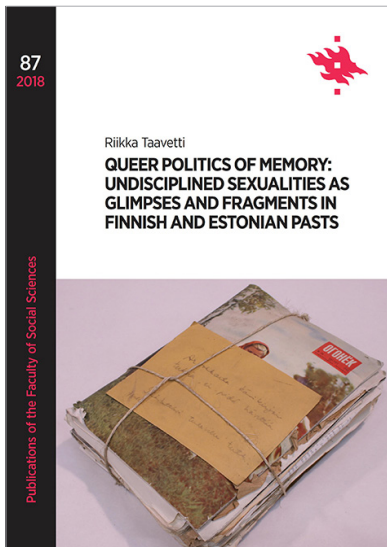

Queeria muistia tutkimassa

Tuula Juvonen

Taavetti, Riikka (2018). *Queer Politics of Memory - Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsingin yliopisto.

Riikka Taavetin englanniksi kirjoittama artikkeliväitöskirja *Kuriton muistin politiikka: Queer-seksuaalisuus suomalaisten ja virolaisten menneisyyksien välähdyksissä ja fragmenteissa* on, kuten hän itsekin toteaa, kirjoitettu kansanväliselle tieteelliselle yleisölle

teoreettiseksi ja menetelmälliseksi pohdinnaksi siitä, mitä muistitutkimukselle tapahtuu, jos sitä tarkastelee queertutkimuksen näkökulmasta. Työssä on kuitenkin paljon sellaista, jonka vuoksi se kannattaa lukea myös Suomessa.

Työn kantava ajatus on sen pohtiminen, millaiseksi käsitys menneisyydestä rakentuu, kun sitä muistellaan nykypäivänä. Taavetillemuistaminen itsessään on kulttuurinen prosessi, jossa toisiinsa kietoutuvaa yksityistä ja julkista on mahdotonta erottaa toisistaan (s. 42). Lisäksi muistelua ohjaa

esimerkiksi se, kuinka muistoja kerätään vaikkapa kilpakirjoituksilla, talletetaan ja järjestetään arkistoissa tai asetetaan esille näyttelyissä.

Väitöskirjan johdanto- ja yhteenveto-osiot, täydennettynä taulukolla yksittäisten artikkelien annista (s. 78), antavat lukijalle esimerkillisen selkeän käsityksen siitä, mitä Taavettia ajaa työllään takaa. Kuten artikkeliväitöskirjoille on ominaista, myös tässä tapauksessa tutkijan ajattelu on syventynyt ja saanut uusia suuntia matkan varrella. Tätä ajatteluprosessin etenemistä tekijä reflektoi johdannossaan ansiokkaasti pitäen lukijansa huomaavaisesti mukana tällä matkalla.

Samalla kun Taavetti paikantaa johdannossa omaa ajatteluaan, hän onnistuu esittelemään ja jäsentämään lukijalle anteliaasti ajantasaisia keskusteluja queertutkimuksesta vaikutteita saaneesta historian tutkimuksesta. Laura Doaniin nojaten kirjoittaja tekee esimerkiksi eroa genealogisten tutkimusotteiden ja kriittisen queerhistorian välillä. Genealoginen ote voi olla joko sellainen, jossa etsitään, muistellaan ja juhlistetaan menneisyydestä löytyviä lesbo- ja homo- ”esivanhempia” ja heidän kamppailujaan yhdenvertaisuuden puolesta, tai sitten se voi kiinnittää huomiota moderniin queeriyteen johtaneiden historiallisten kehityskulkujen katkoksiin ja murtumiin, jotka kyseenalaistavat oletetun ”meisyyden” (s. 40, 86–88). Kriittinen queerhistoria puolestaan kyseenalaistaa nykyisen ja menneen seksuaalisuuden identtisyiden, ja on ennemminkin valmis tarkastelemaan

SQS
1–2/2019

100

Pervosilmäys
Arvostelut

Tuula
Juvonen

menneisyyttä radikaalisti outona sen omilla ehdoilla (s. 41). Kuten Doan, myös Taavetti painottaa, että näitä erilaisia lähestymistapoja ei tule arvottaa suhteessa toisiinsa, sillä ne tavoittelevat keskenään erilaisia asioita ja palvelevat keskenään erilaisia, itsessään arvokkaita päämääriä toisiaan täydentäen (s. 97).

Taavetti itse kallistuu ajattelussaan kuitenkin kriittisen queerhistorian suuntaan, mikä näkyy siinä, miten hän näkee historiaan suuntautuvan queertutkimuksen kohteen. Queertutkijana hän haluaa ottaa etäisyyttä sellaiseen (genealogiseen) lhbtqia-historiantutkimukseen, joka ottaa lähtökohdaksen nykyiset valmiiksi nimetyt ja lueteltavissa olevat, usein vakaaksi ajatellut modernit identiteetit. Sen sijaan hän haluaa sukeltaa menneisyyteen ja valita sieltä tarkastelunsa kohteeksi queerin ”marginaalin marginaalin”, sellaisen kurittoman seksuaalisuuden, joka rikkoo totuttuja oletuksiamme tipahtaessaan ajassa muuttuvien normien ulkopuolelle (s. 31, 34, 69).

Historiantutkijana Taavetille toinen keskeinen käsite queerin rinnalla on tietysti aika. Hän irtisanoutuu lineaarisesta historiankäsitelmästä nostamalla tarkastelunsa kohteeksi muistin, jossa nykyisyys ja menneisyys yhdistyvät toisiinsa erottamattoman multidimensionaalisesti (s. 33, 39). Sen sijaan, että hän tarkastelisi muistamista informaation lähteenä, hän näkee sen tutkimisen dialogisena prosessina, jossa on aina läsnä kolme toisiinsa lomittuvaa tasoa (s. 82–86). Yhtäältä läsnä on se aika, jota muistellaan (muistettu aika), toisaalta on se hetki, jolloin muistellaan (muistamisen aika) ja rakennetaan samalla kulttuurista muistia ja kulttuurisen muistamisen edellytyksiä. Kolmantena on huomioitava muistelujen tutkimisen hetki (tutkimuksen aika), joka sekin konteksteineen vaikuttaa siihen, millaiseksi historiankirjoitus muovautuu.

Historian kirjoitus nojaa puolestaan menneisyyden pysyviin, materiaalsiin jälkiin, arkistoituihin fragmentteihin (fragments). Nämä voivat koostua

myös aiempien tapahtumien eriaikaisesta muistelemisesta silloin, kun arkistoihin on kerätty esimerkiksi muistitietoa tai elämäkerrallisia muistoja. Tällaiset muistelut tarjoavat erilaisia välähdyksiä (glimpses) menneisyydestä, joissa voi pilkahtaa myös queerejä elementtejä, joko auki lausuttuina tai puhuvina hiljaisuuksina (s. 31, 79–80). Tällainen välähdys pilkahtaa esimerkiksi siinä vuonna 1988 julkaistussa *Seta*-lehden haastattelussa, jossa helsinkiläinen homomies muistelee, kuinka kieltoain aikaan 1920-30-luvuilla homoilla oli tapana lähteä pitämään hauskaa mannereurooppalaiseen Tallinnaan, joka heille oli tuolloin homoelämän Mekka (s. 24).

Kaiken muun lisäksi työssä erityisen viehättävää on juuri sen transnationaali ote. Samalla tavalla kuin aika on Taavetille multidimensionaalinen, myös paikka on hänelle transnationaalinen. Siksi hänestä on luontevaa ja paikallaan tarkastella rinnakkain ja lomittain kahden puoliperiferisen maan, Suomen ja Viron, historiaa (s. 17) – mihin hänellä on edellytykset myös kielitaitonsa ansiosta. Näin ollen kirjoittaja voi nostaa fragmenteista esiin välähdyksiä maiden yhteisestä, toisiinsa kietoutuneesta queerhistoriasta, joka suurelta osin on jo vaipunut unohdukseen.

Arkistotutkiminnon suorittaneelle Taavetille muistamiseen liittyvät keskeisesti tietysti myös arkistot, ne paikat, joihin kulttuurisen muistin fragmentteja kerätään. Taavetille arkistot ovat paitsi vallankäytön paikkoja, myös paikkoja, jotka kätkevät sisälleen lupauksen mahdollisuudesta nähdä pilkahduksia myös toisenlaisesta historiasta (s. 45). Näitä hän lähtee tavoittelemaan väitöskirjansa viidessä artikkelissa, samalla kun työn johdannossa esiin nostetut muistamisen, muistojen tallentamisen ja kulttuurisen muistin kysymykset lähtevät niissä risteämään toisiaan kiinnostavilla tavoilla.

Ensimmäisessä, arkistotutkimuksen alan lehdessä julkaistussa artikkelissaan Taavetti tarkastelee arkistoja ja arkistointia aktiivisena menneisyyttä muovaavana prosessina (Taavetti 2016a). Se, mitä ja miten arkistoidaan, on ratkaisevaa sille, mitä tulevaisuudessa voidaan liittää osaksi kulttuu-

rista muistia. Taavetti käy artikkelinsa aluksi ehkä turhankin leveällä pensselillä läpi queerhistoriaa yleensä ja arkistotutkimuksen historiaa erityisesti ennen kuin hän pääsee otsikkonsa aiheeseen, suomalaisiin arkistoihin. Hän arvioi eri suunnista Suomessa tehtyä ratkaisua – lhbtiq historiaksi nimettyjä aineistoja tallennetaan Työväen Arkistoon, valtion taloudellisesti tukemaan sosiaalishistoriaa tallentavaan yleisarkistoon – ja sen seurauksia queerhistorian kirjoittamiselle ja muistin politiikalle. Lisäksi hän pohtii queeraineistojen järjestämistä arkistoissa ja tämän työn arkistoammattilaisilta vaatimaa queerkompetenssia.

Tämän pohjustuksen jälkeen Taavetti siirtyy tarkastelemaan niitä kirjoitettuja muistoja, jotka arkistoihin kerättyinä kokoelmina muuttuvat menneisyyden fragmenteiksi, ja joiden varassa tutkijat alkavat puolestaan kirjoittaa historiaa. Työn toisessa artikkelissa tarkastellaan Suomen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston vuonna 2014 keräämää (ja nyttemmin suurilta osin myös Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon tallennettua) muistitietokokoelmaa Sateenkaarinuorena nyt ja ennen (Taavetti 2016b). Tässä queeritutkimukseen keskittyneessä *lambda nordica* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan Taavetti haastaa ajatusta lineaarisista sukupolvista. Hän osoittaa, kuinka nuorillakin kirjoittajilla on muistoja siitä, kuinka he ovat törmänneet vanhakantaisiin ja kielteisiin käsityksiin esimerkiksi homoseksuaalisuudesta – samoihin, joiden kanssa heitä vuosikymmeniä vanhemmat lesbot ja homot ovat jo joutuneet painimaan omaa identiteettiään rakentaessaan. Tällaiset pitkät jatkumot ja varjat kyseenalaistavat lesbojen ja homojen aseman muuttumiseen automaattisesti liitetyn edistyskertomuksen. Toisaalta eri sukupolviin kuuluvilla sateenkaarinuorilla on myös merkittäviä eroja siinä, millaisten resurssien varassa he ovat voineet hahmottaa identiteettiään eri aikoina. Eroja syntyy esimerkiksi siitä, millaista käsitteistöä on ollut saatavilla, oliko heille olemassa roolimalleja tarjoavia julkisuuden henkilöitä tai näkyvää julkista keskustelua ei-heteroseksuaalisista vaihtoehdoista.

Jälleen Taavetti nostaa homoseksuaalisuuden rinnalle tilaisuuden tullen myös transsukupuolisuuden, näyttäen siinä hyvää esimerkkiä muille queerutkijoille. Tässä englannin kielisessä artikkelissa tosin näkyy myös se, kuinka nopeasti tutkimusalan kieli kehittyy. Nykyisin suositellaan, että henkilöstä puhuttaessa ei käytettäisi taivutusmuotoa ”transgendered”, joka luo vaikutelman siitä, kuin joku olisi taivutellut hänet ryhtymään transsukupuoliseksi. Tällaista luonnehdintaa tarvittaessa riittää hyvin pelkkä ”transgender” (Spencer-Hall & Gutt 2020 [pre-print]).

Edellä jo mainittuja marginaalin marginaaleja Taavetti puolestaan luotaa suomalaisten ja virolaisten 1990-luvulla kirjoittamista seksuaalielämäkerroista. Eurooppalaista elämäkertakirjoittamista käsittelevässä lehdessä julkaistussa artikkelissaan (Taavetti 2017) hän paikantaa elämäntarinoista marginaalista toiseutetun prostituoidun figuurin. Tähän virolaiset kirjoittajat – suomalaisten tutkijoiden kysymyksenasettelujen kannustamina – peilasivat omaa hyväksyttävää ja toivottavaa heteroseksuaalisuuttaan. Taavetin luennassa prostituoidun seksuaalisuus asettuu näin episteemisesti samankaltaiseen asemaan kuin muunkinlainen queeriksi nimettävissä oleva seksuaalisuus.

Itselleni kiinnostavimmaksi nousee kuitenkin se seksuaalisuuden historian alan lehdessä julkaistu artikkeli, jossa Taavetti, toisin kuin samoja aineistoja aiemmin tulkinneet Elina Haavio-Mannila ja Osmo Kontula, lukee suomalaisten ja virolaisten 1990-luvun seksuaalielämäkertoja heteroseksuaalista oletusta haastaen (Taavetti 2019). Vaikka Haavio-Mannila ja Kontula virittivät tutkimuksensa kirjoituskutsun tasa-arvoisesti sukupuolineutraaliksi – mikä tasoitti tietä sille, että vastaajat saattoivat ylipäänsä kertoa myös ei-heteroseksuaalisista haluistaan ja kokemuksistaan – tutkijoiden tekemät tulkinnat saaduista vastauksista palauttivat ne yksinkertaistaen takaisin heteroseksuaaliseen ruotuun. Taavetti ei kuitenkaan tyydy tähän, vaan kaivaa vastauksista esiin pilkahduksia sellaisesta heteroseksuaalisuudesta,

jota voisi hyvällä syyllä kutsua queeriksi. Hänen lukemissaan kertomuksissa näennäisesti heteroseksuaaliselta näyttävään elämään kietoutui salassa pidettyjä haluja ja suhteita samaa sukupuolta olevien henkilöiden kanssa. Mutta vaikka ihmisten kokemusmaailma oli seksuaalielämäkertoissa joustava, aiempien tutkijoiden tulkintakehys ei sitä ollut.

Artikkelista käy myös ilmi se, kuinka Haavio-Mannila ja Kontula, toimiessaan aiemmin portinvartijoina keräämälleen aineistolle, tulivat ohjanneeksi muiden tutkijoiden tulkintoja turhan kapeille urille. Esimerkiksi suomalaisten kirjoittajien tekstejä aineistonaan käyttäneelle Marja Kaskisaarelle (1988) he tarjosivat käytettäväksi vain 25 homo- tai biseksuaalisuuden kannalta relevantiksi katsomaansa kertomuksen valikoiman. Nyt, kun yhteensä 175:stä seksuaalielämäkerrasta 149 on talletettu Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston kokoelmiin, Taavetti löysi yhteensä 64 suomalaista ja 10 virolaista elämäntarinaa, jotka olivat hänen työnsä kiinnostavia. Yhteiskäyttöön arkistoitujen tutkimusaineistojen ansiosta hän saattoi nyt tehdä hyvin erilaisen tulkinnan siitä, millainen suhde homoseksuaalisuudella ja heteroseksuaalisuudella on ollut toisiinsa suomalaisten ja virolaisten elämässä. Arkistojen ja tutkijan uuden tulkinnan ansiosta voimme nyt muistaa suomalaisen seksuaalisuuden historian toisin kuin tähän asti on ollut tapana.

Viimeisessä artikkelissaan Taavetti siirtyy tarkastelemaan queeria taidetta, joka hakee inspiraationsa arkistoidusta menneisyydestä. Samalla hän osoittaa, kuinka historialliset fragmentit tarvitsevat avukseen mielikuvitusta saadakseen näkyvän muodon ja tullakseen sitä kautta osaksi kulttuurista muistiamme. Joutuessaan kulttuurikiistojen kohteeksi queer taide tekee näkyväksi muistamisen poliittisuuden. Näitä teemoja Taavetti käsittelee virolaisen taiteilijan Jaanus Samman teoksen *Puheenjohtajan tarina* kautta. Se kertoo virolaisen kolhoosijohtajan elämästä ennen ja jälkeen hänen tuomitsemistaan homoseksuaalisten tekojen vuoksi vuonna 1963, aikana jolloin Viro oli vielä osa Neuvostoliittoa.

Taidenäyttelyä tarkastellessaan Taavetti pääsee pohtimaan myös näyttelytilan ja näyttelyesineiden materiaalisuuden vaikutuksia siihen, mitä ja miten haluamme muistaa. Hän osoittaa esimerkiksi, kuinka samaa työtä on arvioitu Virossa hyvin eri tavoin silloin, kun se on ollut esillä ulkomailla verrattuna siihen, että se haastaa totuttuja historian ymmärtämisen tapoja kotimaisessa museossa. Sittenmin Jaanus Samman yhdessä Marko Raatin kanssa toteuttama *A Chairman's Tale* -videoinstallaatio sekä muita näyttelyyn kuuluneita töitä on hankittu myös Kiasman kokoelmiin, ja ne olivat museossa esillä 2018–2019.

Kaiken kaikkiaan Riikka Taavetin työ on inspiroivaa luettavaa queertutkimuksen parissa viihtyville. Teoreettisten ja menetelmällisten pohdintojensa ansiosta se merkittävä ja ansiokas lisä suomalaista(kin) historiaa koskevaan queertutkimukseen. Jokaisen jatko-opintoja suunnittelevan tutkijanalun kannattaa lukea verkosta löytyvä johdanto myös opinnäytetyön näkökulmasta – palkittiinhan se Helsingin yliopistossa vuoden parhaana naistutkimusta, feminismiä tai naissukupuolen merkitystä käsittelevänä väitöskirjana. Iloksemme se on kuitenkin vain yksi Taavetin lukuisista palkituista tutkimustuotoksista, joista löytyy kattava ja säännöllisesti uusilla julkaisuilla päivittyvä luettelo hänen kotisivuiltaan.

Kirjallisuus

- Kaskisaari, Marja. 1998. ”Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus”. Teoksessa *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen ja Anni Viikko. Tampere: Vastapaino.
- Spencer-Hall, Alicia ja Blake Gutt. 2020. ”Trans & Genderqueer Studies Terminology, Language, and Usage Guide”. Teoksessa *Trans and Genderqueer Subjects in Medieval Hagiography*, toimittaneet Alicia Spencer-Hall ja Blake Gutt. Amsterdam: Amsterdam University Press. Pre-print saatavilla bit.ly/tgqsguidejune19.

Taavetti, Riikka (ei vuotta) Julkaisut. Noudettu osoitteesta <http://riikkataavetti.fi/julkaisut-publications/>

Taavetti, Riikka (tulossa) “Queering Victimhood: Soviet Legacies and Queer Pasts in and around Jaanus Samma’s ‘Not Suitable for Work. A Chairman’s Tale’”. Teoksessa *Difficult Memories: Transnational Dialogues with the Past and the Future*, toimittaneet Kirsti Salmi-Niklander, Sofia Laine, Päivi Salmesvuori, Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.

Taavetti, Riikka. (2019). “Discovered Queer Desires: Rereading Same-Sex Sexuality from Finnish and Estonian Life Stories of the 1990s”. *Journal of the History of Sexuality* 28 (2): 205–234.

Taavetti, Riikka. 2016a. “A Marshall in Love: Remembering and Forgetting Queer Pasts in the Finnish Archives”. *Archival Science* 16 (3): 289–307. DOI 10.1007/s10502-015-9251-7.

Taavetti, Riikka. 2016b. “Reflecting the Queer Me: Memories of Finnish Queer Youth from the 1950s Onwards”. *Lambda Nordica* (3–4): 81–107.

Taavetti, Riikka. 2017. “‘A woman should not be so cheap’: The Prostitute as a Constructed Other in Estonian Post-Soviet Life Stories”. *European Journal of Life Writing* 6, 197–217. DOI 10.5463/ejlw.6.199.

SQS
1–2/2019

104

Pervosilmäys
Arvostelut

Tuula
Juvonen